

БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА "С К А Л А"

I-606.049/16

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

III. ПОВСТАННЯ
КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

ЧИСЛО

16

В и д а в н и ч и й І н с т и т у т

„Добра Книжка“

Львів I, вул. Реймонта 4. м. 1.

висилає всі самоосвітні українські книжки католицького позитивного змісту

комплетує й закладає бібліотеки для католицьких читалень і кружків

видає світську позитивну белетристику та релігійні книжки

служить радою католицьким авторам, що бажали б видати свої твори згл. мають до збуття свої книжки

кольпортує добрі книжки, летючки, образи й т. п.

При запиті треба залучити поштову марку на відповідь.

Всякі книгарсько-видавничі справи поладжуйте через „Добру Книжку”: так причинитеся до поширення доброї книжки між наших людей!

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ТРЕТЯ КНИЖЕЧКА:

КИЇВСЬКА (РУСЬКА) ДЕРЖАВА
ДО СМЕРТИ СВЯТОСЛАВА ХОРОБРОГО

написав

ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА

СТАНИСЛАВІВ — ЧЕРВЕНЬ — Р. Б. 1938.

БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА „СКАЛА” — Ч. 16.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001017820583

Кліші „Нового Часу”.

I. 606.049 / 16

Накладом Головного Відділу Товариства «Скала»
в Станіславові, вул. Перацького ч. 1.

З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові,
вул. Чарнецького 26.

1. ПОВСТАННЯ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Нераз можемо прочитати в різних книжках, що Київська (Руська) Держава почала організуватися щойно в половині IX. століття по Христі. Першим князем мав бути Рюрик, що початково княжив у Новгороді на далекій півночі, а опісля розтягнув своє панування також на український південь. Рюрик мав свого воєводу, що називався О л е г; цей Олег поплив Дніпром на південь, знайшов над Дніпром город Київ, де тоді княжили два князі: А с к о л ь д і Д и р. Рюрик уже тоді не жив; Олег опікувався його малолітнім сином І г о р е м і в імя того Ігоря відмовив Аскольдові й Дирові права княжити в Києві. Він підступно викликав їх до себе й повбивав, а оправдував свій поступок тим, що Аскольд і Дир це, мовляв, не князі, ані не люди княжого роду, лише звичайні узурпатори (себто люди, що безправно присвоїли собі владу). Побивши Аскольда й Диру, Олег осів у Києві, де й панував іменем малолітнього Ігоря. Олег зробив Київ столицею цілої України й назвав його „матірью руських городів“. Пізніше Олег згинув після одного зі своїх походів, а Ігор, що за той час дійшов до повнолітності, став самостійним київським князем. Після смерті Ігоря панувала його дружина, княгиня Ольга, а пізніше син Святослав; батько Володимира Великого. Так мала початися Київська Держава й династія (княжий рід). Від Рюрика називають цю київську княжу

династію Рюриковичами. Рюриковичі були норманського походження.

Та можемо стріннути й інший погляд, а саме, що Київська Держава зорганізувалася незалежно від княжої родини норманських Рюриковичів і що вони прийшли вже на готове. Цей другий погляд, що його висловлює багато істориків, твердить, що вже наші праукраїнські племена мали свої державні організації і з одної такої організації, полянської, повстала Київська Держава. Цей погляд на початки Київської Держави називаємо протинорманським, бо він не признає участі норманів у творенні Київської Держави; перший natomiast погляд зветься норманською теорією, бо він рішаючу ролю у творенні Української Держави приписує норманам.

Найновіші історичні досліді дозволили нам дещо глибше й вірніше вглянути в початки Київської Держави. Оба вище наведені погляди опиралися переважно лише на своїх рідних письменних вістках, а оскільки брали на увагу також неукраїнські джерела, то якслід їх не використовували. Щойно сьогодні можемо вже досить виразно накреслити шляхи, якими дійшло в нас до створення нашої держави зі столицею в Києві. Подамо тут коротенько висліді найновіших наукових дослідів про цю справу.

Знаємо вже з попередньої книжечки, що найважнішими торговельними шляхами старої України й загалом Східної Європи були ріки: Дніпро й Волга, а до них треба ще додати також Дон і Дністер. Цими ріками, а також сухопутними шляхами, що про них була мова в попередній книжечці, переходило через Україну багато купців так своїх, як і чужих. Між чужими купцями особливо визначалися норманські варяги. Тодішня подорож не була така безпечна, бо часто на купців

нападали добичники — чи то степові кочові племена, чи просто професійні (фахові) розбишаки. Найкраще отже міг торгувати той купець, що zorganizував собі добру охорону своєї каравани (валки), або своїх човнів. Варяги якраз і становили дуже добру воєнну силу й вони були охороною для свого власного товару. Це були отже купці,

Князь із військом у поході.

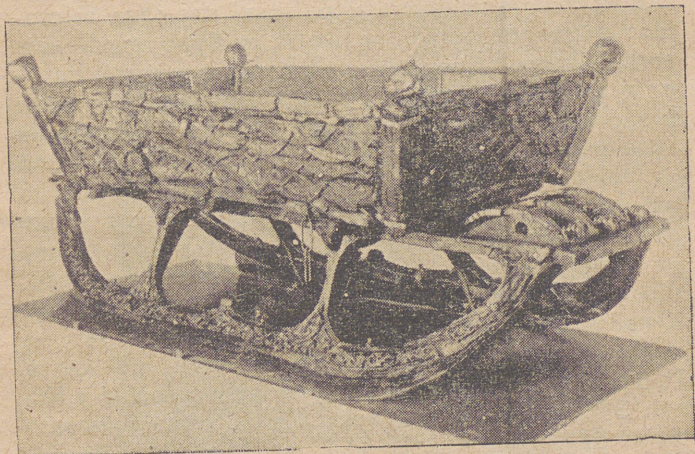
але разом і вояки. Тому силою обставин вони збирали найбільші багатства, вони найскорше вибивалися серед місцевого купецтва економічно (господарсько) й воєнно-політично. Знаємо вже, що під час упадку Хозарської Держави в 9. столітті з-під їх влади вибиваються словянські племена, особливо поляни, zorganizовані норманами, й починають творити свої самостійні держави. З того часу маємо вістку про одну таку Руську Державу,

що існувала на Таманському Півострові на Кубанщині, де колись було місто Фанагорія, пізніше зване в наших літописах Тмуторокань. Крім цієї тмутороканської Русі була ще й інша Русь, у лівобережних степах між Дніпром і Доном. Уже в 9. столітті отся степова Русь робить досить численні військові набіги на грецькі володіння на Криму, або й переїздить через Чорне Море й кидається на береги Малої Азії. З другого боку знаємо про походи чорноморської Русі (так будемо її далі називати) також на бережжя Каспійського Моря, себто на територію, підчинену Хозарській Державі. Такі набіги ще більше зміцнюються в 10. столітті і про них пишуть дуже точно східні, головні арабські, письменники. З їх описів знаємо, що Чорноморська Русь була дуже хоробра, мала вже досить високо розвинену державну організацію, що на її чолі стояв князь (по хозарському звичаю звали його каганом); також інші риси державного устрою вказують, що це не була лише якась розбишацька спілка на подобу диких кочовиків у наших степах, але пляново й доцільно організована держава.

Коло 930. року довідуємося про ім'я князя цієї чорноморської чи степової Русі; це князь Олег, що в тім часі був уже головою незалежної держави. Його намовили були греки до нападу на хозарів, але цей напад був невдачний. Тоді панував у Царгороді цар Роман Лекапен (919—944), а в Хозарії каган Йосиф. Олег мусів помиритися з хозарами й воювати проти Греції. Але й тут війна не вдалася й Олег уступив далеко на схід, аж за Волгу.

Про кн. Олега маємо ще й інші вістки, й то значно давніше від 930-их років. Збереглася його угода з 911. року заключена з греками, де говориться, що це не перша угода, бо таких було вже

багато. В договорі є мова про велику згоду, що панує між греками й Руссю від багатьох літ. Із цього договору бачимо виразно, що Олег і його держава знаходилися в тому часі в чорноморських степах, а не в Києві. Виходить отже, що в тім часі, в першій половині 10. століття, Олег не був іще київським князем. Воло-

Варязькі сани з X. ст.

діння його досягали напевно до Дніпра, а визначним городом полянської Русі (бо це над нею панував Олег) був Переяслав, дуже давній город, що згадується вже в 10. столітті.

Та, як ми вже знаємо, при кінці 9. й на початку 10. століття відносини в українських степах змінюються. Ослаблена Хозарська Держава перепускає нові орди угрів і печенігів. Угри якийсь час побули в Україні, але недовго, й не докучали нам так, як інші кочові племена; натомість печеніги вибрали собі на кочовиська південну

Україну і стали правдивим нещастям для місцевого українського хліборобського населення. Печеніги, як і всякі інші кочівники, самі не управляли землі, лише займалися випасанням худоби. Тому вони поневолювали хліборобські племена, щоби достарчали їм хліба. Крім того печеніги нападали також на довколишні краї: на Хозарію, на Візантійське Царство, Болгарію, Угорщину й Україну. Під натиском печенігів українські племена зі степів почали посуватися на північ, де було спокійніше життя. Таким способом також поляни стали посуватися чимраз дальше на північ і захід. Тут вони в околицях Києва стрінулися з давними місцевими мешканцями — деревлянами. Поляни це було численне плем'я й не могло воно поміститися на якімнебудь клапковій землі. Треба було отже зводити довгу й уперту боротьбу за право осідку на заселеній уже Деревлянській Землі. Можливо, що вже Олег доходив зо своїми полянами до Києва; на всякий случай його наслідник (хоч і не знаємо, чи було між ними яке споріднення) князь Ігор вигравав боротьбу з деревлянами й осів у Києві. З тих часів збереглося багато оповідань про жорстоку боротьбу полян із деревлянами. Проводить ту боротьбу спочатку князь Ігор, а пізніше княгиня Ольга. В 940-их роках бачимо вже в Києві полян із князем Ігорем; це й був час, коли вже Русь остаточно опанувала Київ і його найближчу околицю.

II. КНЯЗЬ ІГОР, ТВОРЕЦЬ РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Князь Ігор досить скоро став поширювати свої володіння по цілій Східній Європі. Вже давно володів він цілим Лівобережжям, себто не лиш чорноморською околицею, але також північною Сіверщиною зі столичним городом Черніговим.

Тепер Ігор опановує помалу деревлянську територію на правім березі Дніпра. На південь від деревлян, як знаємо, жили улличі й із ними також

Камяна баба, нагробний пам'ятник кочових степовиків.

треба було воювати; Ігор це й робив і покорив собі також улличів.

Поява печенігів ув українських степах змінила також торговельні й господарські відносини України. Треба було чимраз менше зноситися з Візантією, а більше звертати увагу на північну й за-

хідну торговлю. Дорога Дніпром до Чорного Моря була небезпечна, бо як купці з Києва доїздили до славних дніпрових порогів, то мусіли там свої човни з товарами перепихати попри беріг цілий той великий кусень, що його займають пороги. Човни не могли перейти через пороги, себто численні вистаючі з води скали, бо були б порозбивалися. Щойно перетягнувши їх поза пороги, можна їх було знову спустити на Дніпро. Пороги добре знані в нашій княжій добі. Грецький письменник, згадуваний уже цісар К о н с т а н т и н П о р ф і р о г е н е т, описав їх досить точно. Ось як описує цісар Константин подорож наших купців із Києва до Чорного Моря:

„У місяці червні вирушають вони (купці) рікою Дніпром і приходять до Витичева — це твердиня підчинена Русі. Перебувши там два або три дні, поки зберуться всі інші човни, рушають і пливають униз рікою Дніпром. Першзавсе приходять вони до першого порога, званого Ессупі; це значить по-руськи й по-словянськи „не спати“. Цей поріг вузький; по його середині скелі круті та високі, вистроплені подібно до островів. Вода, що бється об них і пиниться, спадає звідти ключем, чинить великий гук і наводить страх. Тому русь не відважується плисти посеред нього, але приставши близько, висаджують людей на суходіл, а інші речі лишають у човнах. Тоді вони роздягаються, пробують ногами, щоб не вдаритися на камінь і так попихають човен палицями; з такою пильною обережністю між заворотами й берегами ріки переходять цей перший поріг. Коли перейдуть його, забирають із берега решту людей і приходять до другого порога, що зоветься по-руськи Ульворсі, а по-словянськи Островуніпрах, а це значить „остров порога“. І цей подібний до першого, тяжкий і трудний до переходу; тут знову

висаджують людей і переводять човни, як і попередю. Подібно переходять і третій поріг, званий Геляндрі, що значить по-словянськи „гук порога“. Так само й четвертий поріг, великий, що зветься по-руськи Аіфор, а по-словянськи Неясить, бо у скелях того порогу криються пелікани. При цьому порозі пристають усіми човнами до берега, вибрані люди виходять стерегти їх і йдуть, держачи пильну варту перед печенігами. Решта, забравши речі, що їх мали зі собою, з човнів, ведуть невільників у кайданах суходелом шість миль, аж доки не перейдуть порога. Тут одні тягнуть, а інші несуть на плечах свої човни й переносять за поріг, спускають у ріку, кладуть свої речі і знову відпливають. Прийшовши до пятого порога званого по-руськи Варуфорос, а по-словянськи Вулніпрах, бо він чинить велике озеро, знову перепроваджують свої човни через завороти ріки, як у першій чи другій порозі, і приходять до шостого порога, званого по-руськи Струвун, а по-словянськи Веручий, себто „кипіння води“, й переходять його подібно. Звідти плывуть і до сьомого порога, званого по-руськи Струвун, а по-словянськи Напрезі, що значить „малий поріг“... Тому до цього місця сходяться печніги і б'ються з руссю”.

На іншій місці свого твору цісар Константин пише, що свобідно з Грецією можна Русі торгувати лише тоді, як є мир із печенігами. Але, як з'ясуємо з оповідань наших джерел, мир із печенігами це було в нас явище дуже рідке; найчастіше між Київською Державою й печенігами тривала війна. Тому треба було, як сказано, подбати про якісь інші торговельні шляхи, треба було звернути свою увагу кудиінде.

В тому часі, що про нього мова, „путь із Варягів до Греків“ був уже розвинутий так, що мож-

на було провадити річною дорогою човни майже без перерви від Балтійського Моря аж до Чорного. Життєвою konieczністю Київської Держави, що черпала свої доходи переважно з торгівлі, було поширити свої торговельні шляхи й опанувати їх. Тому князь Ігор звертає свою увагу на північні племена, вже не українські, що живуть над тією дорогою. Північносхідна Європа — це давня країна, де розселилися фінські племена. Та крім того в їх країнах осіли після свого великого розселення також слов'янські племена. Зараз на північ від Києва, між Дніпром і Сожем, жило племя радимичі, на захід від нього, а на північ від Прип'яті, жили дреговичі. На північ від обох цих племен розселилося велике племя кривичі; одна галузь кривичів, що осіла над рікою Полотою, прийняла назву полочани. Врешті, найдалше на півночі, над Ільменським Озером, у околицях Новгороду Великого й Петербурга, засіло племя, що мало назву словени. На сході до Волги доходило племя вятичі. На всі ці племена мусів Ігор звернути пильну увагу. Радимичі, кривичі і словени, це були ті племена, що жили над „шляхом від Варягів до Греків“. Щоб отже опанувати цей шлях і зробити його доступним і вигідним для своїх купців, мусів Ігор опанувати отсі племена: полян, деревлян, сіверян, уличів, дреговичів, радимичів, кривичів і словен; покищо неопанованими Київською Державою лишилися вятичі. Це не був лиш нерозумний гін до опанування якнайбільшої території; як бачимо, князь Ігор мав тут свій політичний плян і згідно з ним поступав. Цей наш князь — це перший великий князь Української Землі, що вже за свого недовгого панування зумів з'єднати великі простори й опанувати їх, а тимсамим причинитися до зміцнення Київської Української Держави. До того

опанування Ігор обмежив свої територіяльні під-
бої. Щойно його наслідники мали поширити воло-
діння Києва на схід і на захід.

Як бачимо зі сказаного попередю, Київська
Держава привязувала найбільшу вагу до торго-
вельних справ: князь Ігор старається виеднати
для своїх купців якнайкращі торговельні умови

Князь і дружинники.

в сусідніх краях, головно в Царгороді; оскільки
сусіди спротивлюються йому й не бажають іти
йому в тій справі на руку, то доходить до війни.
Знаємо, що князь Ігор воював із Грецією, а піз-
ніш заключив із нею торговельний договір (944).
В цім договорі обговорений цілий ряд справ про
взаємовідносини греків до Руси. Бачимо з нього,
що наші купці мали великі привилеї в Царгороді:
вони нпр. могли перебувати там кілька місяців і за

те діставали навіть удержання від грецького царя. Цікаво також, що греки застерігаються в договорі, щоби руські купці не робили пакости в той час, як перебувають у Царгороді. Видко, що наші купці тоді не були спокійними торговцями, але були це відважні люди, що в разі потреби відкладали вагу, а брали до рук мечі чи іншу зброю.

З договору Ігоря з греками довідуємося ще дуже цікавих речей про релігію мешканців нашої держави. А саме бачимо, що між купцями в тім часі була вже дуже поважна кількість християн, що навіть виступають на першій місці, — отже видко мали більше значення в державі, як населення поганське. Були вже тоді в Києві християнські церкви; в Ігоревім договорі згадана церква св. Іллі, але очевидно побіч неї було більше церков у нашій столиці. Сам князь Ігор напевно був прихильником християнської релігії, хоч сам іще не охрестився, але як би пожив був довше, то був би може і признав християнську релігію за пануючу в державі. На жаль, не довго довелося жити нашому хороброму й заслуженому для держави князеві. Західні київські сусіди, деревляни, що все не могли ще забути полянам — русі відібрання їм Києва й частини їхньої території, відносилися до князя ворожо. Вони, як і інші племена, хоч і підбиті київським князем, мали своїх племінних князів; в тім часі знаємо деревлянського князя, що називався Мал. Князь Ігор пішов раз походом проти збунтованих деревлян, щоби примусити їх підчинитися Київській Державі, але необережно відійшов із малим відділом війська в глибину деревлянського краю, де його напали й убили. Було це після 945. року.

III. СВЯТА КНЯГИНЯ ОЛЬГА

Після смерти князя Ігоря обіймила управу Київською Державою його жінка, княгиня Ольга. Пізніше розказували про неї багато всяких оповідань. Скрізь у них Ольга виступає як людина дуже розумна й помислова, щоб не сказати — хитра. Зокрема багато розказували про боротьбу княгині Ольги з деревлянами, що вбили її мужа. Ольга кілька разів вирушала походом на деревлян, наперед, щоби пімстити смерть свого мужа і привести їх до послуху Київській Державі, а потому ще кілька разів. Вона мала на меті цілком знищити деревлянську силу, зокрема тих із-поміж деревлян, що не хотіли покоритися владі київського князя. Тоді був деревлянським князем Мал. Тогочасні оповідання, записані в нашому найдавнішому літописі, розказують про те, що деревляни бажали одружити свого князя Мала з княгинею Ольгою, опанувати в той спосіб київський престіл, а сина Ігорового й Ольжиного, Святослава, хотіли вбити. Але, як розказує за тогочасними переказами наш літопис, деревляни були задурні, щоби довести свої наміри до кінця. Княгиня Ольга все вміла їх перехитрити, вдавала, що ніби-то годиться на їх подружні пляни, а тимчасом заманювала чимраз більше деревлянських визначних мужів до Києва й убивала їх. Побивши вже досить деревлян, Ольга вирушила походом на їх країну. Там вона хитро добула деревлянські міста, знищила їх і попалила, а самим деревлянам остаточно відібрала всяку політичну силу.

Таке розказували в 11. столітті в Києві. Очевидно, це оповідання, що з бігом часу затратили багато з правдивої дійсности, а втягнули в себе досить легендарного (казкового) матеріялу. Княгиня Ольга була дійсно „наймудрішою з усіх

людей", як це про неї розказували, але її мудрість була цілком інакша від тієї, що змальована в отсих переказах. Треба пам'ятати, що такі оповідання повставали серед дружинників-воєнків київських князів, що любувалися передусім ув оповіданнях про воєнні подвиги й хитрощі своїх володарів. Подібні перекази, як про княгиню Ольгу, існували також про інших князів, нпр. про князя Олега, якому теж приписувано надзвичайну хитрість і проворність, і навіть прозвано його „віщим", себто таким, що знає дуже багато, а подекуди є навіть чарівником. В пізніших часах існувало досить багато оповідань про чародійства полоцького князя Всеслава. Але, як сказано, такі оповідання повстають дуже часто пізніше від подій, коли вже пам'ять про самі особи затрачується й вони стають т. зв. легендарними постатями, себто окруженими легендарними оповіданнями. Та вже найбільше таких оповідань згрупувалося коло особи найбільшого з наших князів взагалі — Володимира Великого. Це т. зв. билини, себто оповідання про героїчні подвиги князя Володимира й його багатирів-героїв. Таких билин знаємо дуже багато; всі вони повстали в Україні, але внаслідок нашої прикрої історичної долі не доховалися аж до наших часів тут, але на далекій московській півночі. Ще з пізніших часів, а саме з 13. століття, маємо також героїчні оповідання й пісні про князя Романа Мстиславовича, творця Галицько-Волинської Держави.

З-поза тих легендарних оповідань історик повинен вишукати й відтворити дійсні події і змалювати ці постаті так, як вони виглядали на правду. І саме про княгиню Ольгу треба сказати, що хоч вона й дуже мудро управляла державою після смерти свого чоловіка, а за малолітності сина Святослава, то, як сказано вже, мудрість її поля-

гала в чімсь іншій. Вона перша з-поміж наших князів пізнала правдиву Христову віру, зрозуміла, що поганська релігія неправдива й не може задоволити людини. Знаємо вже, що за часів Ігоря в Києві було багато християн так східного, грецького обряду, як і західного, латинського. Християни займали також дуже визначні місця на княжій дворі. Неможливо було отже, щоби вони не старалися впливати на князя чи княгиню. Не знаємо, хто заслужився в тому, чи причинився до остаточного рішення мудрої княгині — прийняти Христову віру. На всякий випадок сталося це в Києві, підо впливом київських кругів. Пізніше розказувано, що мовби-то наша княгиня мала їздити до Царгороду і щойно там познайомитися з християнською вірою; таке оповідання збереглося в нашому літописі, а також у деяких чужих. Але оповідання про хрищення княгині Ольги в Царгороді це ніщо інше, лиш одна з легенд, що повстали довкруги Ольги. Літопис розказує, що мовби-то візантійський цісар, згадуваний уже письменник Константин Порфірогенет, так дуже сподобав собі Ольгу й захопився її мудрістю, що хотів із нею одружитися. Це, очевидно, невірно; раз тому, що Ольга була вже в дуже поважній віці, а друге, що сам цісар Константин був жонатий! Бачимо тут, як пізніша легенда мішає події й як не можна на неї покладатися. Та рівночасно бачимо ще й другу річ, — що поїздка Ольги до Царгороду була окружена легендами, а одна з них розказувала про її хрищення в Царгороді. Це не вірне.

Заходить дальше питання, в якій вірі охристилася наша княгиня: в католицькій чи православної? Річ у тому, що тодішня Церква не становила вже єдності. В другій половині 9. століття царгородський патріарх Фотій виступив проти

католицької Церкви й її Голови, Папи Римського, закидаючи йому, що мовби-то католицька Церква відступила від правдивої Христової науки. Очевидно, це була неправда, й Фотієві йшло цілком про щось друге, а не про науку віри; він бажав дорівнати Папі Римському і стати головою Церкви на Сході. Вже саме висвячення Фотія на Єпископа було незгідне з церковним правом, а що ж говорити про його горді домагання! Так отже Фотієва гордість, а також деякі політичні рахунки довели до розділу Вселенської Церкви на дві галузі: західну, що називалася католицькою, себто вселенською, всесвітною, і східну, що стала називатися ортодоксальною або православною. Греки дуже гнівалися на Папу Римського за те, що він коронував був Карла Великого, погромщика диких аварів, на західно-римського цісаря. Тому, що в Греції Церква була сильно підчинена державі, а тим самим політична влада (цісар) мала великий вплив на церковні справи, церковні достойники Східної Церкви дуже часто просто виконували доручення цісарів. Доходило до того, що Церква ставала просто знарядом держави, а церковні достойники наближувалися до характеру державних урядовців. Так отже дуже далекі від церковних справ спонуки довели до розділу (по-грецьки: схизми) Церков.

Правда, пізніше усунено Фотія і Східна Церква дальше була вірною Апостольській Столиці; всежтаки від часу до часу вибухає схизма наново, так, що про якийсь постійний мир і постійну єдність Церкви трудно вже говорити. Знали це, очевидно, всі ті володарі, що думали про прийняття християнської віри; не могла того не знати й наша княгиня Ольга. З пізнішого її поведення бачимо виразно, що всі її симпатії лежали по боці католицької Церкви. Ольга думала про те, щоб у своїй дер-

жаві завести Христову віру, бо ясно, що коли княгиня пізнала правду, то не могла дивитися спокійно на те, щоб її піддані оставали в блудах. До Царгороду, себто до православної Церкви, Ольга не звернулася по проповідників віри і Єпископів. Знаємо, що вона була в Царгороді в 957. році, але вже зі своїм священиком Григорієм. Згадуваний уже Константин Порфірогенет описує дуже докладно прийняття Ольги в Царгороді, але ні одним словом не натякає на те, що мовби-то Ольга приїхала в церковних справах. Вона мала на меті наладнати торговельні й політичні справи між Київською Державою і Грецією, але про церковні справи, про підчинення своєї держави грецькій Церкві, вона не думала. Щойно в 959. році Ольга висилає послів до німецького цісаря Оттона, щоби в нього просити для свого краю Єпископів і священиків. Ці Єпископи і священики, очевидно, мали бути католицькі, а навіть латинського обряду. І справді, в Німеччині висвячено Єпископа А д а л ь б е р т а, одного з монахів, і в 961. році вислано його до України. На жаль, місія Адальберта не вдалася. Він мусів чимскорше вертатися додому й навіть мав зазнати якихсь прикростей у своїй подорожі. Заходить питання, що власне сталося? Аджеж княгиня Ольга цілком щиро бажала поширити Христову віру у своєму краю, як це знаємо також із пізніших наших джерел, що розказують про життя княгині Ольги. Очевидно сталося так, що Ольга с т р а т и л а в п л и в на провід держави, настали інші люди, що повели державу по цілком іншій політичній і релігійній лінії й цілий замисл — навернути Русь на християнство — покищо не повівся.

ІV. ЗАПОРОЖЕЦЬ НА КИЇВСЬКИМ ПРЕСТОЛІ

Після смерти князя Ігоря остав лиш один його син, а саме Святослав. Та він був іще малолітнім і не міг зараз після смерти батька обняти київського престолу; як же він дійшов до повнолітності, то спершу виправлено його княжити на далеку північ, до Новгороду. Київським престолом управляла княгиня Ольга. Але зчасом Святослав повернувся з Новгороду й обняв київський престіл. Сталося це коло 960. року. Разом з зміною князя прийшло до зміни державної, а також релігійної політики. Княгиня Ольга дбала більше про те, щоби зберегти й забезпечити одідичену по чоловікові державу, а менше звертала уваги на дальші підбої. Також дбала вона про внутрішній устрій держави, про її зміцнення — так економічне (господарське), як і культурне та релігійне. Тому вона їздила до Царгороду, а також старалася про Єпископа і священників. Це була улюблена княгиня місцевих статочних громадян, що не бажали великого зусилля, тих, що їм не світила висока, але далека ціль; вони бажали лише в спокою й у гаразді споживати ті добра, що їм надбали батьки, діди та й вони самі. Цілком інакше — Святослав. Ось як характеризують (описують) його постать сучасники:

В нашому літописі читаємо: „Як князь Святослав виріс і змужнів, почав збирати багато хоробрих вояків. А й сам він був хоробрий і легкий, ходив як пард і провадив багато війн. Воза зі собою не возив, ані кітла, ані мяса не варив, лише нарізував тоненько конини, або дичини, або волонини, пік на вуглях і їв; він і шатра не мав, лише підкладав підклад, а під голову сідло й так спочивав. Таксамо жили й усі його вояки. Він посилав до країв, кажучи: Іду на вас”.

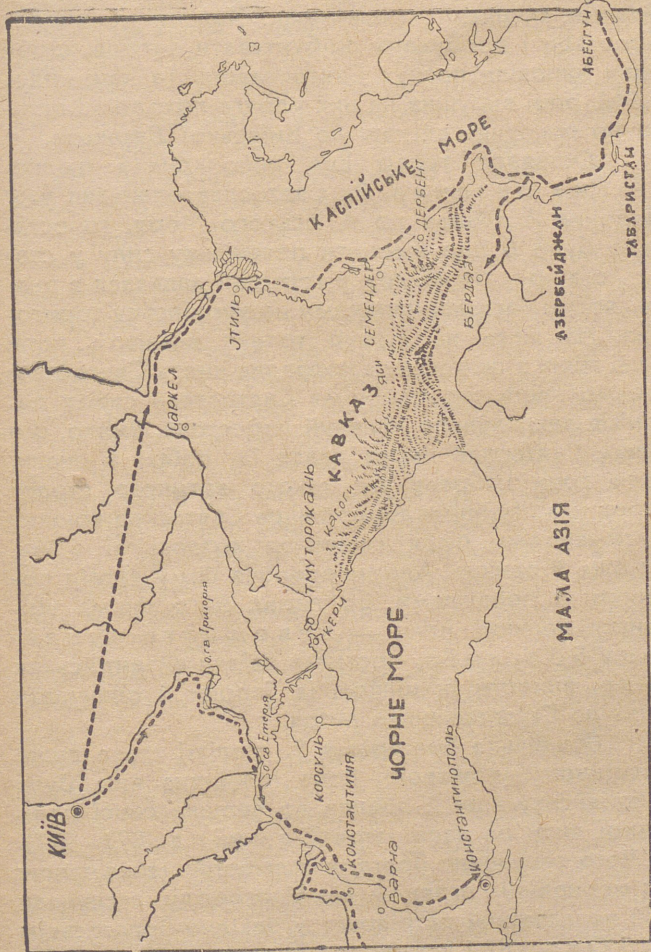
Сучасний грецький письменник Лев Діакон описує Святослава ось як: „Виглядав він так: був середнього росту, не надто високий, але й не низький. Мав густі брови, сині очі, короткий ніс, бороду голену, а на верхній губі густе й довге волосся (вуси). Голову мав цілком обголену, а з одного боку на ній висів чуб, що означало знатний рід. Шия в нього була здорова, плечі широкі й загалом був добре збудований. Видавався якимсь понурим і диким; ув однім усі висіла золота сережка, оздоблена двома перлинами з карбункулом посередині. Одіж на ньому була біла й нічим не різнилася від інших, крім лише чистоти”.

З цього опису бачимо, що в історії цілком слушно названо князя Святослава „запорожцем на київським престолі”. Зовнішньому виглядові відповідала також його вдача. Був це хоробрий вояк, призвичасний до невгоди, що навіть погорджував домашнім комфортом (вигодою), а зате добре почувався в степах, у походах, ув оточенні своїх дружинників. Оскільки йде про релігійність князя Святослава, то це був за звичаєм п о г а н и н. Крім воєнного оточення, ще в великій мірі поганського, до скріплення поганських симпатій Святослава причинялося й те, що він був якийсь час новгородським князем. Коли в Києві вже були досить помітні впливи християнства в часах Ігоря, то до Новгороду, можна сказати, не дійшли ще навіть його далекі відблизки. Ще значно пізніше, у другій половині 11. століття, коли Україна уважалася вже цілком християнською (бодай по містах), далекий Новгород іще й тоді тримається твердо поганства. Очевидно, що сильніше було в ньому поганство в 10. столітті, коли там панував Святослав. Разом отже із приходом Святослава до Києва перервалися започатковані за Ігоря й Ольги впливи християн на державну управу, а на-

стала поганська реакція (відрух). Княгиня Ольга намовляла свого сина до прийняття Христової віри, та він рішуче відмовився від того і сказав, що з нього буде сміятися дружина (військо), як він прийме християнську віру. Святославові та його дружинникам здавалося, що разом із поганською вірою мусітимуть вони позбутися своєї хоробрости й заперестати воєнних подвигів. Ось дійсна причина, чому місія Єпископа Адальберта до нашого краю не вдалася, а навіть сам він був наражений на небезпеку підчас повороту додому. Така зміна настала в політиці Київської Держави.

Новий князь звернув увагу передусім на нові підбої, себто хотів продовжувати воєнну політику свого батька. Князь Ігор, як уже знаємо, прилучив був до Київської Держави словянські й несловянські племена, що жили над Дніпровою дорогою. Всежтаки остали ще непокорені вятичі й на них тепер, у 964. році, вирушив походом князь Святослав. Ішло йому про те, щоби здобути дорогу на схід, до волзької Болгарії, і звідти добути нові сирівці для торгівлі. Але вятичі були тоді підчинені хозарам, платили їм данину. Святослав підбив вятичів і в той спосіб війшов у конфлікт (суперечку) з хозарами. Зараз після походу на вятичів вирушив Святослав проти хозар. До бою дійшло над рікю Доном, де було хозарське місто Саркел, зване також Біла Вежа; Святослав поконав хозар, зайняв Саркел, і крім того підчинив під свою владу ще ясів (давніх алян) і касогів (черкесів). Після цього вернувся до Києва. В той спосіб князь Святослав не лише здобув дорогу на схід через країну вятичів, але ще прилучив до своєї держави Подоння й навіть Кавказ. У цьому був глибокий політичний плян хороброго Святослава: в цей спосіб він відтиснув хозар від Азівського Моря й сам опанував українські степи,

звідки його батько Ігор рушив був до Києва. Нераз можна прочитати, мовби-то князь Святослав при

Мапа українських походів на Схід.

тій нагоді знищив Хозарську Державу; але нічого подібного не було. Така робота нашого князя

була б дуже нерозумна, бо Хозарія, хоч і ослаблена, всетаки становила ще деяке забороло перед новими східними кочовиками. Хозари не кидали боротьби і пробували підбунтувати вятичів, щоби вони виповіли послух Святославові. Та наш князь у 966. році вирушив на них удруге походом і остаточно прилучив вятичів до Київської Держави.

Оставало тепер іще неполаднане печенізьке питання. Як Святослав опанував уже Подоння й дійшов до Азівського Моря, то оставало було б іще знищити печенізьку силу у степах, що крім перешкод у торгівлі давалася в знаки своїми частими нападами на українську територію. На жаль не маємо точних вказівок, коли й які війни з печенігами провадив князь Святослав; знаємо лише, що саме імя Святослава серед печенігів викликувало великий перестрах. Видко, що князь Святослав нераз дався їм добре в знаки, коли вони набрали аж такого великого страху перед ним. Найправдоподібніше Святослав воював із печенігами після скінчення хозарської війни, а може й раніше. Але не вдалося йому якслід покінчити з печенігами, бо перед його очима відкрився великий плян — завоювати дунайську Болгарію, прогнати звідти византійських греків, виперти їх цілком із Європи й опанувати шлях до Середземного Моря.

Дунайська Болгарія в 9. столітті стала дуже могутньою державою. Вона прийняла вже була християнську віру й дійшла до верхка своєї політичної сили за часів царя Самуїла (893—927). За його панування болгари усамостійнилися також під церковним оглядом від Царгороду, заснували свій незалежний патріярхат у західно-болгарськiм місті Охрид і вступили в зносини з Римом. Самуїл був настільки могутнім, що потрафив був не лише висвободитися з-під впливів Царгороду,

але також накинув йому тяжкий обов'язок платити данину. Цар Самуїл носився з пляном прогнати взагалі византійців із Європи до Азії й самому опанувати цілий Балкан. Після смерти Самуїла настав його син Петро (927—969), але він не був уже таким могутнім, як його батько; навпаки, був це політично мало здібний володар. Зі слабости Болгарського Царства за Петра скористав першусього його власний воевода Шішман і створив окреме Західно-болгарське Царство зі столицею в Охридї. Також византійський цісар, Никифор Фока (963—969), відмовився платити болгарам данину. Всежтаки ідея Самуїла — прогнати греків з Європи — висіла в воздуху, чекала, щоби знайшовся хтось такий, що підняв би і здійснив би її. Серед болгарського населення були досить сильні протигрецькі настрої, можна сказати навіть ненависть до греків; хто отже зумів би здійснити мрії Самуїла, той міг би позискати симпатії болгарів і навіть стати для них тим, ким був їх великий цар.

Цієї задачі піднявся наш князь Святослав. В 967. році, отже незабаром після війни з хозарами, вирушив він на Болгарію морською дорогою й після короткого опору болгарів заволодів тією наддунайською країною. Та ми знаємо дуже мало про цю першу болгарську війну й панування князя Святослава в Болгарії. Скінчилася вона покищо тим, що князя Святослава відкликано до Києва. „Ти, княже, чужої землі шукаєш і бережеш, а свою стратив, бо мало нас не взяли в полон печеніги, а також твою матір і твоїх дітей. Коли не прийдеш, не оборониш нас, то щераз нас займуть; коли ж тобі жаль твоєї батьківщини, старої матери й дітей, то вертайся“. Так передає наш літопис слова киян, що вислали своїх послів до Святослава до Болгарії. Вони більше відчували небезпеку від печенігів, ніж співчували далекоюсяглим плянам

свого князя. Тоді Святослав перервав війну в Болгарії, зібрав свою кінноту, скоро прийшов до Києва, прогнав печенігів у степи й короткий час перебув зі своєю матір'ю й дітьми. А мав Святослав трьох синів: Ярополка, Олега й Володимира. Всі три вони жили в Києві, виховувалися під оком бабки Ольги, що мала на них великий вплив, зокрема на найстаршого Ярополка. В Болгарії полишив був Святослав свою флоту (кораблі) як залог; він не думав зрікатися володіння Болгарією й хотів якнайскорше вертатися туди. Київській Державі опанування Болгарії давало великі торговельні користі. Як розказує літопис, князь Святослав зазначував це такими словами: „Не люблю мені жити в Києві, а люблю мені жити в Переяславці над Дунаєм, бо це середина моєї землі й сюди сходиться всяке добро: від Чехів срібло, від Угрів вино і коні, з Візантії дорогі тканини, а з Руси мід, віск і челядь". Скоро отже, як лише прогнав печенігів із-під Києва у степи, вирушив Святослав знову до Болгарії. Щоб не лишати держави без управи, поручив її Святослав своїм синам. Ярополкові віддав він Київ і наступство по собі, Олег посадив у Деревлянській Землі, де вже не стало місцевих деревлянських князів, а Володимира вислав до Новгорода, де передтим сам панував. У 969 році померла його мати Ольга, що не бажала вже від'їзду сина на чужину; тепер Святослав мав цілком вільні руки й міг продовжувати свою болгарську кампанію (війну).

Тимчасом і в самій Болгарії настали зміни. Цар Петро помер у тім самім році, що княгиня Ольга, й почав панувати його син Борис. Таксамо в Візантії помер Никифор Фока і вступив на престіл новий імператор Іван Цімісхій (969—976). Як Святослав вернувся до Болгарії, то спершу

болгари ставили йому опір, але врешті неохота до греків перемогла і болгари поєдналися зі Святославом. Очевидно не обійшлося без того, щоб підчас війни не було й деяких жорстокостей; всежтаки Святослав держався в Болгарії не лише своєю військовою силою, але також мав симпатії серед деяких бодай кругів болгарського населення. Греки хотіли збутися Святослава з Болгарії й намовляли його до того; та наш князь відповів їм на це коротко, але рішуче: нехай греки скорше забираться з Європи й переносяться до Азії, бо їм не належить тут сидіти. Ці короткі слова вказують, що Святослав підняв плян Самуїла й у тому був найбільший секрет його успіхів у Болгарії. Не остало нічого грекам робити, лише позбутися Святослава з Болгарії війною, тимбільше, що Святослав грозив походом на сам Царгород. Війна між Святославом і тими болгарами, що стояли по його боці, а греками тяглася від 970. до літа 972. року. В міжчасі зайшло дуже багато некорисних для нашого князя подій, а саме греки вміли перемовити болгар на свій бік і вони почали покидати Святослава. В липні 972. року треба було кінчити тяжку й затяжну війну, на жаль некорисно. Святослав стрінувся з самим византійським цісарем, вони заключили між собою умову й наш князь вернувся до України. Та греки знали, що не вистарчить лише позбутися тимчасово Святослава з Болгарії. Вони знали, що він своєї невдачі не подарує й буде добиватися назад панування над Болгарією. Треба було цілком знищити Святослава, а найпростішим способом до цього було наслати на нього вбивників. У своїй великій відвазі й хоробрості князь Святослав не був досить обережним при повороті додому. Греки намовили печенігів, щоби засіли на князя на порогах, як він буде перевозитися з багатю болгарською добичею. Можна було верну-

тися до Києва степами на конях, але в такому разі треба було відректися багатой добичі, а цього знову не хотів робити князь. Він постановив зимувати на т. зв. Білобережжі, себто над долішнім Дніпром, де ще в ті часи було досить численне українське населення. Щойно весною 973. року вирушив Святослав разом зі своєю добичею Дніпром до Києва. Знаємо вже, яка небезпечна була дніпрова дорога на порогах, де найчастіше на купців нападали печеніги підчас перетягання човнів. Так сталося й тепер. Підчас переправи через дніпрові пороги на князя і його дружину напали печеніги і вбили князя. Так у поході закінчив своє життя войовничий князь, одна з найбільш лицарських постатей, що їх видала історія України.

Невдача князя Святослава в Болгарії цілком не свідчить про те, що його плян був безвартісний чи фантастичний. Він згинув від хитрости, а не в лицарським бою. Інші його війни, як от із Хозарією, чи з печенігами, кінчилися добрим успіхом і причинялися до великої користи для нашої держави. Те саме, очевидно, було б і в тім випадку, як би князеві Святославові вдалося було стати твердою ногою на Балканським Півострові. Греки добре знали, що своєї хвилевої невдачі в Болгарії хоробрий руський князь їм не дарує, що він вернеться й буде добиватися, й то напевно успішно, опанування Болгарії. Щоб не допустити до цього, Візантія послужилася такою зброєю, якої часто вживала так супроти своїх як і чужих — насланням убивників. Ніби-то був мир, що зобов'язував до чогось — та не византійців; вони не мали ніякої гризоти совісті... Лише тому болгарська війна Святослава закінчилася невдатно.

Зате в пам'яті сучасників і наступних поколінь Святослав залишився взірцем і прикладом князя-лицаря. Подана вище характеристика його

в літописі спирається на одній із численних пісень-билин, що їх співали дружинні поети в честь хороброго Святослава. Ще пізніше, в часах Ярослава Мудрого, у своїй проповіді на честь Володимира Великого київський священик (пізніший Митрополит) Іляріон згадував Хороброго Святослава. Видко, що побіч критично настроєних для нього київських кругів, були й інші, що вміли як слід оцінити його величезні наміри і плекати в своїх серцях легенду про Великого Святослава.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Як звичайно описують повстання Київської Держави?
2. Чому вона називається „Руською Державою“?
3. Що таке норманська й протинорманська теорії?
4. Де була первісна Руська Держава?
5. Як називався найдавніший знаний князь чорноморської (степової) Русі?
6. Хто такі печеніги й чим вони заважили в історії України?
7. Як називався творець Руської Держави в Києві?
8. Яке значення діяльності кн. Ігоря?
9. Що таке „путь із Варяг у Греки“?
10. Коли християни стають впливовими в Києві?
11. Що знаємо про св. Ольгу з київської традиції?
12. На чім полягала правдива мудрість кн. Ольги, що її називали „наймудрішою з усіх людей“? Де вона прийняла християнство й яке: православне, чи католицьке?
13. Звідки прийшов перший Єпископ до України? Як називався? Чому його місія не вдалася?
14. Кого називають „запорожцем на престолі“ й чому?
15. Хто й як описує кн. Святослава Хороброго?
16. Які війни провадив кн. Святослав?
17. Чому походи на Болгарію не вдалися?
18. Яке історичне значення кн. Святослава?

БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА «СКАЛА»
В Станиславові

Має за ціль: популярними виданнями, спертими на основах католицького світогляду, поглиблювати освіту й культуру українського народу та скріплювати його релігійно-моральне життя.

Бібліотека Товариства «СКАЛА» пише в своїх книжечках приступно про релігію, про католицьку діяльність (акцію), про українознавство, про науку й освіту. Також видає гарні та цікаві оповідання.

Бібліотека Товариства «СКАЛА» видала досі:

Випуск 1. УЗАСАДНЕННЯ «СКАЛИ» — відчит **Д-ра Осипа Назарука** про те, на яким ґрунті повстала «Скала», які користи дає це Товариство, чому українські католики не здобувають «Просвіти», про Католицьку Акцію, про католицьку політику і про інші практичні життєві справи. (56 стр. друку).
Ціна 20 гр. з поштою 30 гр.

Випуск 2. СВІТ ЛЕТИТЬ У ПРОПАСТІ ДЕ РЯТУНОКІ
Тут представлено сучасну світову духову й матеріальну кризу та подано способи проти неї, а головню один найважніший: Католицьку Акцію. (32 сторінки).
Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 3. «СКАЛА» І «ПРОСВІТА». Які є різниці між ними в ідеології, статуті й організації; чи між цими двома Товариствами має бути війна, чи мир. Це брошура дуже цікава і на часі. (52 сторінки).
Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 4—7. ПРОСВІТНИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ. Який досвід з того руху винесло греко-католицьке духовенство, чому треба «Скалик», історія «Скалик», що нам принесе «Скала», оборона «Скалик» перед усякими нападами. (132 сторінки).
Ціна 45 гр., з поштою 60 гр.

Випуск 8. ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ, БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. В 950-ліття хрищення України, написав **Теофіл Коструба**. Про нашого славного і святого князя **Володимира**. (32 ст.).
Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 9. ТЕСТАМЕНТ СТЕПАНА КУДРИНИ. Оповідання з правдивого життя написав д-р Василь Маковський. Про дивний тестамент американця-безвірника та про те, що діялося при його смерті. (32 сторінки).

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 10. СЕЛО БЕЗ ДІТЕЙ — НАЦІЯ БЕЗ МАЙБУТ-НЬОГО. Про найгіршу заразу сучасности та лікарство проти неї. Написав Павло Матієвич. (32 сторінки).

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 11. НАШІ МУЧЕНИКИ ЗА УНІЮ. Як Московщина нищила Унію та яких ми маємо мучеників-героїв за католицьку віру. Написав Теофіль Коструба. (32 стор.).

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 12. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Перша книжечка: **Найдавніші мешканці України.** Написав Теофіль Коструба. Які були найдавніші мешканці України, їх життя й культура, їх вірування, обичаї, обряди. Про грецькі кольонії в Україні, про готів, гунів і ц. п. Цікаві речі з найдавнішої історії України. З образками.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 13. ІСТОРІЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА. Перша книжечка. Від Котляревського до Шевченка. Написав М. Олександрович. Що таке письменство його значіння й цілі, перші українські письменники нової доби. З образками.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 14. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Друга книжечка. Словянська Україна. Написав Теофіль Коструба.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 15. ІСТОРІЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА. Друга книжечка. Галицьке літературне відродження. Написав М. Олександрович.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 16. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Третя книжечка. Київська держава до смерти Святослава Хороброго. Написав Теофіль Коструба.

Найкраще замовляти всі ті книжечки разом, бо тоді пошта менше коштує. Хто хоче дістати всі ті книжечки разом, хай вишле 2.85 зл. на адресу:

**БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА «СКАЛА»,
Станіславів, вул. Перацького 1.**

7534/38

Людям, що хотіли б добре пізнати свою св. віру й особливо ті правди віри, які головно заперечують чи перекручують усякі сектарі — поручаємо гарні, протисектарські книжечки:

„Католицькі Читання“

Кожну книжечку читається цікаво, мов яку повість! Досі появилися отсі книжечки:

1. І буде одне стадо і один пастир	Ціна	5 гр.
2. „Радуйся Благодатная”	„	5 „
3. Стережіться облудних пророків	„	5 „
4. Поза Церквою нема спасення	„	5 „
5. Поєднання	„	5 „
6. „Не бороніть дітям приходити до мене”	„	5 „
7. В церквах благословіть Господа	„	5 „
8-9. „Радуйся живоносний Хресте”	„	5 „
10-11. Сектанти	„	10 „
12-13. З темряви до світла	„	15 „
14. Чому я покинув „нову віру?” (в друку)		

Ціна книжечок така приступна, що на неї навіть найбільшого стати, а тоді буде безпечний перед ріжними сектарями-агітаторами.

(На пошту до кожної книжечки додається 5 гр. Хто замовляє всі ті книжечки разом, або одної десять і більше примірників, тому пошту оплачує Видавництво ЧСВВ).

Боронім св. віру перед ворогами! Але наперід — пізнаймо її добре!

Книжечки замовляйте по адресі: Видавництво ОО. Василіян — Жовква — Żółkiew.

11.VIII.1938

Передплачуйте

„ПРАВДУ“

Ілюстрований тижневик для народу

1 число коштує 10 сот.

Річна передплата 5 зол.

Адреса: Адміністрація „ПРАВДИ“
ЛЬВІВ, вул. Гродзіцьких 2. І. п.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001017820583